

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3162>

Number: 44 , p. 233-248, Spring II 2016

Yayın Süreci

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayınlanma Tarihi / The Published Date

13.11.2015

31.03.2016

CAMİLERDE SUNULAN HİZMETLERİN REHBERLİK VE İLETİŞİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ *SERVICES OFFERED GUIDANCE AND EVALUATION OF COMMUNICATION IN MOSQUES*

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖNDER

Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği ABD

Öz

Camiler tarihte ve günümüzde toplumun her kesiminden insanları buluşturan mekânlar olmuşlardır. Camiler sadece ibadethane olmakla kalmamış; buralarda yürütülen her türlü faaliyet eğitim ağırlıklı olmuştur. Söz konusu faaliyetler toplumu ciddi anlamda etkileyebilme gücüne sahiptir. Öyle görünüyor ki, gelecekte de camilerin bu fonksiyonu devam edecektir. Yapılan araştırmalar ortalama bir rakamla ülke nüfusunun 1/3 nün camilerdeki hizmetlerden yararlandığını göstermektedir. Bu nedenle değişip gelişen şartlara ve toplumun ihtiyaçlarına göre camilerde sunulan hizmetlerin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Hayatın karmaşası ve stresi içinde bunalan insanlara sevgi, huzur, güven aşlamak öncelikle iyi bir iletişim ve rehberlikle mümkündür. Görevlilerin alan, öğretme ve rehberlik-iletişim bakımından gerekli yeterliliklere sahip olmaları, özellikle vaaz ve hutbelerde, temel kaynaklardaki örnekleri günümüz bilimsel verileri ile birleştirilerek kullanmaları bir gerekliliktir. Kuramsal bir çalışma olan makalemiz, uzun yıllar yaptığımız gözlemlere ve alan yazın verilerine dayanmaktadır. Camilerde sunulan temel hizmetlerin ve görevlilerin mevcut durumunu incelemeye, görülen eksikliklerin tespiti ile yapılması gerekenleri rehberlik ve iletişim açısından değerlendirmeye çalıştık. Çalışmamız neticesinde camilerde sunulan hizmetlerde ve hizmeti sunanların yetiştirilmesinde rehberlik-iletişim tekniklerinin etkin şekilde kullanılmasının faydalı olacağı sonucuna varılmıştır. Makalemizin amacı din hizmeti sunan ve bu hizmeti sunanların yetiştirildiği kurum ve kuruluşlara bir geri bildirim olarak katkı sağlamaktır.

Anahtar Kavramlar: Camiler, Eğitim, Vaaz, Hutbe, Rehberlik, İletişim

Abstract

The mosques became places in history and today, bringing together people from all walks of society. These places not only the place of worship; carried out all kinds of activities, community education has the power to significantly influence has been mainly activities. It seems that the mosque will continue this function in the future. An average figure of the country's population according to studies indicate that in 1/3 nude benefit from the services of the mosque. According to the changing and growing conditions and community needs of the services offered should be revised. Officials areas, teaching and guidance and communication in that they have the required skills, particularly in sermons and sermon, in use today by combining scientific data with examples of basic resources is a necessity. Our article is a theoretical study; basic services offered in mosques and to examine the current status of the officials, what should be done with the detection of irregu-

larities, we try to evaluate in terms of the guidance and communication. Our study concluded that as a result of the mosque in the upbringing of those who provide services and assistance available in the guidance and communication techniques to effectively use the results would be helpful. The purpose of offering religious services of the article and the intitutions and organizations that offer this service is to assist those grown as a feedback.

Keywords: Mosques, Education, Sermons, Sermon, Guidance, Communication

1-Giriş

Din, alanı ve konusu itibarıyla insanı merkeze alır. İnsanın dünya ve ahiret mutluluğunu hedefleyen din, bu mutluluğu bilgi ve sevgi ile sağlar. Bilgiyi ve sevgiyi insanlara ulaştırmanın yolu ise din hizmetleri (Vaaz, hutbe vb.) faaliyetleridir. Din hizmetleri faaliyetlerinde iki husus ön plana çıkmaktadır: Doğru dini bilgileri insanlara vermek ve bilgi verilen insanların iyi tanımak. Birinci husus ilahiyatı, ikinci husus ise sosyal bilimlere (sosyoloji, psikoloji, antropoloji, iletişim) gündeme getirmektedir. Bilgilerin kime, nasıl ulaştırıldığı ve bundan ne anlaşıldığı sorularının cevabı din hizmetleri ve iletişimin bulunduğu noktalar. İletişimi "Bireyler, kümeler ve toplumlar arasında, söz, yazı, görüntü, jest ve mimikler, simgeler aracılığı ile düşünce, dilek ve duyguların karşılıklı iletilmesini sağlayan bir etkileşim sürecidir" şeklinde tanımlayabiliriz (Demirel, 2012:190). Dinin emirleri ve konusu değişmez olmasına rağmen, bunların ulaştırılacağı insanların sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve kültürel anlamda sürekli değişim içinde olması, din hizmeti sunanların bu değişimi göz önünde bulundurmasını gerekli kılmaktadır. Dinin kime ve nasıl anlatılacağı söz konusu olduğunda, iletişim biliminin verilerinden faydalanmak gerekmektedir (Ege, 2012: 383). Diğer bir ifade ile bilgiyi sunan kişinin (din görevlisi) özellikleri, yeterliliği ve cemaatin özellikleri iletişimi etkileyen önemli hususlardır (Selçuk, 2002:114).

Din hizmeti ve iletişim gündeme geldiğinde ilk yapılacak iş, Hz. Peygamberin insanlarla olan iletişiminde, kullandığı yöntemlere bakmak olacaktır. Allah'ın vahiyle kendisini desteklemesi, muhatabı olan insanlar hakkında bilgi vermesi ve üstün yetenekleri birleşince ortaya örnek alınacak davranışlar ve yöntemler çıkmıştır. Din hizmeti sunanlar öncelikle bu örnek kişiliği, iletişim uygulamalarını bilmeli ve günümüz modern iletişim ilkeleriyle birleştirerek değişen insanların ihtiyaçlarına göre bilgiler vermelidir (Ege, 2012: 384). Sağlıklı bir iletişim için öncelikle uygun bir ortam, alıcı konumundaki kişi veya kişilerin ihtiyaç, ilgi ve yetenekle-

rinin bilinmesi, iletişim kurallarına uyma, anlaşılır bir dil kullanma gibi asgari şartların yerine getirilmiş olması gerekir. Bunların yanında; anlatılacak konunun çok iyi bilinmesi, muhatap kitlenin tanınması, iletilen mesajın açık ve net olması, geri bildirim sağlanması, katı ve kalıplaşmış görüşlerin dayatılmaması, otoriter bir tavır takılmaması, farklılıkların gözetilmesi gibi hususlar din hizmetlerinde iletişim için önemlidir (Ege, 2012: 384,385; Selçuk, 2002:122).

Din hizmetleri söz konusu olunca akla gelen diğer önemli bir kavram ise rehberliktir. Rehberliğin kesin bir tanımını yapmak hayli zordur. Genel olarak "İnsanın kendini anlaması, problemlerini çözmesi, gerçekçi kararlar alması, kapasitelerini kendine uygun düzeyde gerçekleştirme, çevresine dengeli ve sağlıklı uyum yapması ve böylece kendini gerçekleştirme için uzman kişilerce bireye yapılan psikolojik yardımlardır" (Ege, 2012:386; Tan, 1995:18). "Bir insandan diğer bir insana; problemler karşısında seçenekler sunmak, o problemleri tanımasını sağlamak ve çözüm önerileri sunarak yardım etmektir" (Selçuk, 2002:129) şeklinde tarif edilen rehberlik, bireyin din karşısındaki konumunu ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Din, kişinin kendini keşfetmesini ve gerçekleştirmesini, bunun neticesinde Rabbini bulmasını öğütler. Bu süreçte din ve rehberlik insana yardım noktasında buluşur. Dinin gayesi fitrat olarak bazı yeteneklere sahip insanı, vahiyle ve peygamberlerle destekleyerek, onlara rehberlik yaparak yanlışlardan korumak, doğruya yöneltmek ve mutlu kılmaktır. Bu yüzden din hizmetine aynı zamanda bir rehberlik hizmetidir diyebiliriz. Kur'an-ı Kerim vahyin gayesini "yol göstermek" olarak açıklar. İnsan kendisine sunulan yollardan birini seçmek ve bu seçiminin sonucuna katlanmak durumundadır (Beled 90/10; İnsan 76/3; Kehf 18/29).

Din hizmeti bir rehberlik hizmeti olduğuna göre, bu hizmeti yürütürken bazı hususlara dikkat etmek amaçların gerçekleşmesine önemli katkılar yapabilecektir. Bu hususları şöyle sıralamak mümkündür: Din hizmeti alan kişi, gerekli bilgiler kendisine sunulduktan sonra özgür iradesi ile hareket etme hakkına sahip-

tir. Bütün insanlar eşittir, saygıya değerdir. Rehberlik hizmeti tamamen gönüllülük esasına dayalıdır, zorla olmaz. Rehberlik hizmeti bireyleri yargılamak için değil, anlamak ve algılamak için sunulur. Kişiyi merkeze alan bir anlayışla yapılmalıdır. Tarafların işbirliği ile ve kişiyi her yönüyle tanıma esasına dayalı yürütülmelidir. Herkese yönelik olmalıdır ve gizliliğe dikkat edilmelidir. Muhatapların ilgi ve ihtiyaçları dikkate alınarak esnek bir program anlayışı ile sunulmalıdır (Ege, 2012:392-394).

İnsanlara rehber olarak gönderilen Kur'an-ı Kerim'de rehberlik adına pek çok örnek sunulmuştur. İbrahim peygamberin kavmi ile olan mücadelesi ve onlara akıllarını kullanarak doğruyu bulmanın yolunu göstermesi (Enbiya 21/51-68; Meryem 19/41-50), Hz. Musa'nın kardeşi Harun peygamberin Sina'da kavmine rehberlik ederek Allah'tan başkalarına tapmalarını öğütlemesi (Ta-ha 20/88-94), Lokman (as.)'ın oğluna yaptığı rehberlik (Lokman 31/13-19), Yusuf (as.)'ın zindanda iken yaptığı rüya yorumları (Yusuf 12/35-38) bunlardan birkaçıdır.

Hz. Peygamberin hayatı da baştan sona insanlık için rehberlik edici mahiyettedir. Âmâ (görmeyen) bir adamın kendisine gelerek İslam'ı anlatmasını istemesi, Peygamberimizin o sırada kabile reisleri ile görüştüğü için onunla ilgilenmemesi ve vahiyle ikaz edilmesi bu örneklerden biridir (Abese 80/3,4). Eşinden boşanan bir kadının Peygamberimize gelerek yardım istemesi, küçük çocuklarını düşünerek lehine bir karar verilmesini beklerken gelen vahiyle problemin çözülmesi diğer bir örnektir (Mücadele 58/1-4; Önder, 2013:148,149). Peygamberimizin kendisine sorulan aynı soruya farklı cevaplar vermesi de bir iletişim ve rehberlik örneğidir (Özbek, 1995:130,131). Etkili bir iletişimde kaynak, ileti, kodlama, kanal, alıcı ve geri bildirim öğeleri ve bunların içerikleri önemlidir (Yüksel, 2011:13). Din hizmeti sürecinde de başarılı olmak için hizmeti sunanlar, yeterlilikler, sunulan hizmetin muhtevası, kullanılan metodlar, kaynaklar, hizmet alanların özellikleri, hizmetin sunulduğu mekân ve hizmete dair geri bildirimler üzerinde durulması gerekmektedir. Bu hizmetlerin tamamı iletişim ve rehberlik temeline dayanmaktadır. Makalemizde bu başlıkları sırasıyla incelemeye çalışacağız.

2-Hizmeti sunanlar: Camilerde sunulan hizmetleri müftü, müftü yardımcısı, vaiz,

şube müdürü, imam-hatip, müezzin-kayyım ve Kur'an Kursu öğreticileri yerine getirmektedir. Türkiye genelinde 922 müftü, 241 müftü yardımcısı, 502 şube müdürü ve uzman, 2.724 vaiz, 74.340 imam-hatip, 12.050 müezzin-kayyım görev yapmaktadır (DİB 2014 yılı İstatistikleri, 2015:45). Bunlar içerisinde cemaatle en çok muhatap olan vaizler, imam-hatipler ve müezzin kayyımlardır. İstisnaları olmakla birlikte din hizmeti sunan personelin bazı problemlerinin olduğu alan araştırmaları ile belirlenmiştir. Görevlilerin en fazla öğretmenlik bilgisi, etkili iletişim ve alan bilgisi konularında eksiklik hissettiği yapılan araştırmalarla (Koç, 2011:28; Altaş, 2004; Aşıkoğlu, 2004:17-24; Bayraktar, 1997:128,173) tespit edilmiştir. Din görevlilerinin ve vaizlerin diğer yeterliliklerinin yanında (DİB Taşra Teşkilatında Din Hizmetleri Yürütenlerin Temel ve Özel Yeterlilikleri, 2005; Vaaz Kılavuzu, 2012:29-45; Tosun, 2000:70) özellikle iletişim ve rehberlik becerisine sahip olmaları sundukları hizmetlerde verimi artıracaktır (Yılmaz, 2005:147-151). Camilerde hizmet sunan personelin büyük çoğunluğu İmam-Hatiplerden oluşmaktadır. Bu personelin insanlarla iletişim kurma vasıtaları camilerde yürütülen diğer faaliyetlerle birlikte ağırlıklı olarak vaaz ve hutbelerdir. Cemaatle en çok muhatap olanlar İmam-Hatiplerdir. İmam kelimesi önder, örnek, lider, kılavuz, yol gösterici anlamlarına gelmektedir. Kelimenin sözlük anlamlarından birisi de, mimarın veya ustaların duvarların, yapıların düzgün olması için kullandığı ip'tir. Bu ipe imam denilmesi toplumsal yapının düzeltilmesi, eğriliğin doğrultulması konusunda imamların görevlerini hatırlatan mecazi bir anlamdır (Keleş, 2013:62).

Camilerde yürütülen vaaz ve irşad hizmetlerinde görev alan ve cemaatle en çok muhatap olan vaizler kullanacakları kaynaklar, planlama, değerlendirme ve cemaati tanıma konusunda eksiklik hissetmekte (Bilgin-Selçuk, 1997: 193-197). Alan, eğitime-öğretme ve genel kültür açısından da vaizlerin yeterlilikleri tartışılmakta ve sorgulanmaktadır. Yapılan araştırmalara göre vaizlerin yarısından fazlası psikoloji, sosyoloji ve eğitim ile ilgili eserleri çok nadir okuyor, bilgi, beceri ve tutum yönünden kendilerini yetersiz buluyorlar (Aşıkoğlu, 2004:17-24; Bayraktar, 1997:128,173). Din hizmeti sunan personelin yetiştiği İHL, İhtisas Kursları

ve İlahiyat Fakültelerinde iletişim ve rehberlik, öğretmenlik, psikoloji, sosyoloji gibi konulara ağırlık verilmesinin ve göreve başlayan personel için düzenlenen hizmet içi kurslarda belirtilen konuların uzmanları tarafından uygulama ağırlıklı ele alınmasının camilerde sunulan irşad ve eğitim hizmetlerinde başarıyı artıracığı kanaatindeyiz.

3-Hizmet Sunulan Mekânlar (Camiler)

Camilerin sayıları ve en ücra yerleşim birimlerine kadar dağılmış olmaları, vaaz ve irşat faaliyetlerinin sürekliliği göz önüne alındığında, bu kurumun etki alanını ve bu etkinin görkemini kolayca anlayabiliriz. (Bilhan, 1996: 184). Camilerin ibadet mekanı olmaları temel fonksiyonlarından biridir. Günlük beş vakit namaz, cuma, bayram, teravih namazları için vatandaşlar camilere gitmekte ve buradaki görevliler tarafından namaz kıldırılmaktadır. Ülkemizdeki 86.101 cami ve mescit namaz vakitlerinde ibadet için açıktır (DİB 2014 Yılı İstatistikleri, 2015:117). Cami ve mescitlerde Cuma, bayram ve teravih namazlarına yoğun bir ilgi olmakta, yaklaşık 20-22 milyon kişi bu namazlara katılmaktadır (Yazıcıoğlu, 1999: 398; Yaşar, 1995:57; Aşık, 2013:129). Teravih namazlarına yoğun olarak çocuk ve kadınlar da gitmektedir. Cuma namazlarına ise kadınların katılımı gittikçe artmakta, şehirlerde bazı camilerde kadınlara mahsus bölümler açılmaktadır (DİB, 2007: 29/a,b,c).

Günlük yaşamın karmaşası içinde bulunan, sıkılan, strese giren insanımız için camiler, bir dinlenme, rahatlama ve arınma merkezidir. Aslında camiye gelen kişiler bizim ve Allah'ın misafirleridir. Misafire ikram gerekir. Cemaate yapılacak en güzel ikram da; iyiyi, doğruyu, güzeli anlatmak, müjdelemek, kalpleri yumuşatmak, ümitlendirmek, kötülüklerin terk edilmesine yardımcı olmaktır. İbadet etmek dinimizin emri olmasının yanında, yapanları psikolojik açıdan rahatlatan, huzur veren, sosyalleştiren bir davranıştır. Camilerin en önemli fonksiyonlarından birisi de çocukların ve yetişkinlerin sosyalleşmesine yaptığı katkıdır. Çocuklar inancın uygulanışını ve onun davranışlara yansıyan ilk örneklerini camide bulmakta (Bilgin, 1997: 37), duygusal gelişimlerini buralarda tamamlamaktadırlar. Çoğumuzun ilk teravih namazı heyecanı, mevlit törenleri, bayram namazı coşkusu ve ilk elif-be heceleme hâlâ zihinlerimizde canlıdır. Gençlerin hayatlarında karşılaştıkları problemlerin çözümünde ve hayati anlamlandırmalarında kendilerine destek

sağlayacak bilişsel, duyuşsal ve psikomotor davranışlar kazanmalarında camilerin ciddi katkıları vardır (Önder, 2015:105).

Amerikan Psikiyatri Kurumunun 37.000 kişi üzerinde yaptığı bir araştırmanın sonuçlarını yorumlayan Prof. Marian Butterfield şöyle bir tespit yapıyor; "Son yıllarda yapılan araştırmalar ibadethanelerin sosyalleşmede önemli bir rolünün olduğunu, insanların akıl sağlığını koruduğunu ve sağlam bir psikolojiye sahip olmalarına yol açtığını göstermiştir" (Vatan Gazetesi, 28.05.2005, s. 6). Camiler, içinde ve çevresindeki faaliyetlerle toplum kültürüne, cemaatin dini inanç ve tutumlarının yönetilmesinde rehberlik yapmaya, yardımlaşmaya, bilginin yaygınlaşmasına, barışa, kardeşliğe, iletişime büyük katkılar yapmaktadırlar (Yılmaz, 2012:318-321; Keyifli, 2012:294).

Camiler, cami görevlileri ve yürütülen hizmetlerin ülkemiz insanı için ne kadar önemli olduğunu Cumhuriyeti kuran irade fark etmiştir. Atatürk 1 Mart 1922 tarihinde TBMM açılış konuşmasında bu hususu şöyle ifade ediyor: "Efendiler! Camilerin mukaddes minberleri halkın ruhani, ahlaki gıdalarına en feyyaz menbalardır. Binaenaleyh camilerin ve mescitlerin minberlerinden halkı tenvir ve irşad edecek kıymetli hutbelerin muhteviyatına halkça ittila imkânlarını temin, Şer'iyeye Vekâleti Celilesi'nin mühim bir vazifesidir. Minberlerden halkın anlayabileceği lisanla ruh ve dimağa hitap olunmakla ehl-i İslam'ın vücudu canlanır, dimağı saflanır, imanı kuvvetlenir, kalbi cesaret bulur. Fakat buna nazaran Huteba-i Kiram'ın haiz olmaları lazım gelen evsaf-ı ilmiye, liyakat-ı mahsusa ve ahval-i âleme vukuf haiz-i ehemmiyettir. Bütün vaiz ve hatiplerin bu ümmiyeye hadim olacak surette yetiştirilmesine Şer'iyeye Vekâleti'nin sarf-ı mukderet edeceğini ümit ederim" (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1997: 246-247).

Bizim kültürümüzde camiyi inşa etmek kadar cemaati de inşa etmek önemlidir. Dünyanın en güzel camilerini inşa eden ecdadımız, cemaatin bu mekânlardan maksimum şekilde faydalanması için özel mekân tasarımları ve düzenlemeler yapmışlardır. Camilerin ilk yapılaşma sürecinde eğitim-öğretim faaliyetlerinin belirleyici olduğunu müşahede etmekteyiz (Kazıcı, 1995:22) Bursa Ulu Cami, Tokat Alipaşa Camii, Divriği Ulu Camii ve daha birçok camide bu durumu açıkça görüyoruz. Mekân'ın eğitimi etkileyen unsurlardan biri olduğu konunun uzmanları tarafından dile getirilmektedir (Dilci, 2015:22,23). İstanbul'da Eyüp semtindeki Defterdar Camiinde de böyle özel bir durum söz

konusudur. Cami 1541 yılında Hattat Nazlı Mehmet Çelebi tarafından yaptırılmıştır. Mehmet Çelebi sanatkâr biridir ve minarenin tepesine mutad olan hilâl yerine bir hokka ile kalem koydurur. (Sunay Akın, Milliyet Kültür-Sanat, 2.6.2000, s. 17). Bu uygulamanın günümüzdeki anlamı şudur; camideki görevliler ile cemaatin, bir elinde bilgisayar, bir elinde Kur'an olmalıdır. Din, bilimle birlikte yol almalı, onun öğretilerinin teknoloji çağında karşılığı bulunmalıdır. Bu da büyük ölçüde Kur'an'ı doğru anlamak ve yorumlamakla, akli kullanmakla mümkündür. Biz bu inceliği ve anlayışı 450 yıl önce yakalamışız (Önder, 2004: 51,52). Son dönemlerde mimarisi ve işlevselliğine dikkat edilmeden özellikle şehir varoşlarında inşa edilen camiler çoğalmıştır. Makalemiz içerisinde verilen istatistiki sonuçlar, rakamların öne çıktığını, yapılan hizmetlerde keyfiyetten ziyade kemiyete bakıldığını göstermektedir.

Bunların haricinde camiler mimarisi, yanındaki türbeleri, çevresindeki her türlü faaliyet ve mekânlarla ilgi odağı olmayı sürdürmektedir. Şehir kültürümüzün ve medeniyetimizin merkezi camiler olmuşlardır. Lozan görüşmeleri devam ederken Yunan heyeti Edirne'nin kendilerine verilmesinde ısrarcı olur, bunun üzerine İngiliz heyeti onlara şu tarihî gerçeği hatırlatır: "Edirne'yi size verelim ama Selimiye'yi ne yapacağız? Selimiye, orasının Türklere ait olduğunun delilidir" (Önder, 2004: 51). Genelde cami bahçelerinde bulunan padişah, evliya ve âlimlerin türbeleri vatandaşlar tarafından yoğun şekilde ziyaret edilmektedir. Türkiye'de tarihi eser niteliğinde 5.235 cami bulunmaktadır (DİB 2014 Yılı İstatistikleri, 2015: 117). Ramazan aylarında büyük camilerin avlularında açılan kitap fuarları büyük ilgi görmektedir. Dini kitap satan kitapçılar genellikle cami yakınlığında faaliyet göstermektedir. Bazı camilerde görevlilerin ve derneklerin gayretleri ile yürütülen faaliyetler (yardım organizasyonları, kurs, sohbet, kermes vb.) ilgi görmektedir. 2014 yılı içerisinde bu kapsamda 14.173 etkinlik gerçekleştirilmiştir (DİB 2014 Yılı İstatistikleri, 2015: 125). Betonlaşan şehirlerde cami bahçeleri yegâne yeşil alan olarak kalmıştır. Büyük ve tarihi camiler ciddi sayıda turist çekmekte, wc leri ile de şehirlerde önemli bir ihtiyacı karşılamaktadır (Önder, 2015:107). Vatandaşları ve ülkeyi ilgilendiren milli konularda camiler tarihte ve günümüzde ciddi roller üst-

lenmişlerdir. Kurtuluş savaşı yıllarında camilerde yapılan vaazlar ve din görevlilerinin gayretleri zaferin kazanılmasında çok önemli rol oynamışlardır (Önder, 2012: 77-83).

4-Camilerde Sunulan Hizmetler:

İlk günden itibaren ibadet, irşad ağırlıklı hizmet sunulan camiler aynı zamanda eğitim mekânıdır. Her ne kadar camiler ibadet, dinî törenler ve diğer sosyal faaliyetlerin yapıldığı yerler olarak bilinirse de, buraların asıl fonksiyonu asr-ı saadetten bu tarafa daima eğitim ağırlıklı olmuştur (Tosun, 2003: 38,39; Önder, 2004: 50-52; Bilgin, 1995:143; Kayadibi, 2000: 35). Gerçekte ibadet, irşad gibi faaliyetler de birer eğitim faaliyetidir.

Cami ve mescitler tarih boyunca okul, idare merkezi, mahkeme salonu, askeri yönetim yeri, misafirhane, elçilerin kabul mekânı, öğrenci yurdu, kütüphane, nikâh ve gösteri salonu, hastane, yardımlaşma merkezi olarak kullanılmışlardır. Camiler bu faaliyetler için zamanla yetersiz gelmeye, toplumun ihtiyaçları genişlemeye ve yeni ihtisas alanları oluşmaya başladı. Çocukların ve yetişkinlerin eğitimi esnasında temizlik, gürültü, halka sayısının artması, yapılan tartışmaların sükûneti bozması gibi problemler ortaya çıktı (Çelebi, 1976:108). Öğretim faaliyetleri mektep ve medreselere kaydı. Diğer alanlarda da kurumsallaşma ve uygun mekân temini sonucu cami dışına çıkıldı. Ancak mektep ve medreselerin açılmasından sonra da camilerdeki eğitim-öğretim faaliyetleri devam etti ve günümüze kadar geldi. Bu yönüyle cami ve mescitler birçok müessesenin kendisinden kaynaklandığı ana müessese konumunda olmuşlardır (DİA, VII/53; Kayadibi, 2000: 51-53,264). Camilerin günümüzde de etkin bir şekilde yaygın din eğitimi faaliyetlerine merkezlik yaptığını, her yaştan erkek ve bayan vatandaşımıza eğitim ve din hizmeti sunduğunu görüyoruz. Camilerde sunulan bu hizmetlerin sosyal barışa, kardeşliğe, dinin doğru öğrenilmesine, iletişime, yardımlaşma ve dayanışmaya katkı sunduğunu söylemek mümkündür.

a-Yaz Kur'an Kursları

Camiler ve mescitlerde her yıl okulların tatile girmesi ile birlikte yaz kur'an kursları açılmaktadır. Yoğun bir katılımın olduğu ve 2005 yılından itibaren "kur sistemi" nin uygulandığı bu kurslar bütün camilerde 2 ay süre ile devam etmektedir. Kursa katılmak için müra-

caat eden öğrenciler Cami görevlileri veya Kur'an Kursu Öğreticileri tarafından yapılan kısa bir değerlendirmeye tabi tutularak hangi kur'a devam edeceği belirlenir. Kaydedilen öğrenci bilgileri elektronik ortamda ilgili müftülük ve Diyanet İşleri Başkanlığı sistemine girilir. Hangi camilerde hangi görevlilerin çalışacağı müftülükçe belirlenir, köylerde görev yapan Kur'an Kursu Öğreticileri öğrencisi kalabalık merkezi camilerde görevlendirilir. Yaz kurslarının başlamasından önce bütün görevliler (İmam-Hatip, Müezzin-Kayyım, K.Kursu Öğreticisi ve Fahri Öğreticiler) müftülüklerce her yıl kursa alınır. Bu kurslar genellikle bir hafta süre ile devam eder ve mesleki bilgiler yanında, iletişim, çocuk psikolojisi, öğrenme-öğretme teknikleri, örnek ders işlenişleri, Kur'an öğretimi gibi konularda idareciler, bölgedeki İlahiyat Fakültesi öğretim üyeleri ve rehber öğreticilik kursuna katılmış personel tarafından dersler verilir.

Yaz Kurslarının açılışı basın-yayın organları, vaaz ve hutbeler, afişler vasıtası ile bölge halkına duyurulur. Kursların başladığı gün seçilen bir kursta resmi tören yapılarak tüm resmi-sivil kişilerin ve velilerin katılımı ile dersler başlamış olur. Öğrenci yoğunluğuna göre yeterli öğretici varsa her kur bir öğretici tarafından okutulur. Öğretici sayısı yeterli değilse ve tek öğretici varsa bütün öğrenciler aynı anda ve mekânda kursa devam ederler. Bu durum kargaşaya ve kur sisteminin sağlıklı olarak uygulanamamasına sebep olur. Öğreticiler inisiyatif kullanarak farklı kurlara devam eden öğrencilerin farklı saatlerde gelmelerini sağlayabilirler. Birbirine yakın camilerde farklı kurlar paylaşılabilir. Haftanın beş günü üçer saat olarak yapılan yaz kurslarında ağırlıklı olarak Kur'an-ı Kerim dersi (Günde 2 saat) yapılmaktadır. Bunun haricinde 1 saat İtikat, 2 saat İbadet, 1 saat Ahlak ve 1 saat Siyer dersleri verilmektedir (Önder,2009:10). Yaz kursları için öğretici ve öğrencilere yönelik olarak ders ve kılavuz kitaplar, görsel materyaller hazırlanmıştır. Bu materyaller öğretici ve öğrenciler tarafından beğenilmektedir. 2 aylık kurs süresi üçer haftalık üç dönemden oluşmaktadır. Her dönem sonunda öğrenciler katıldığı kur'u tamamlamış olmaktadır. Daha önce ilkokul 5.sınıfı bitirenlerin katılabildiği yaz kurslarında 2012 yılında yaş sınırı kaldırılarak ilköğretim öğrencilerinin tamamının katılmasına imkân sağlanmıştır. Yaz Kurslarında cami görevlileri ve Kur'an Kursu öğreticileri görev yapmaktadırlar. Yaz Kur'an Kursları Programı iki önemli temel üzerine bina

edilmiştir: 1. Çerçeve-Esnek Program Anlayışı. 2. Öğrenci Merkezli Yaklaşım. Öğrencinin ilgi ve ihtiyaçlarına göre öğreticilerin eğitimin içeriğini belirlemede ve gerekli konuları ilave edip, öne veya sona almada yetkili olmalarıdır. Uygulanan kur sisteminde öğrencilerin farklı öğrenme alanlarında farklı kurlara devam etmesi mümkündür. Üçüncü kur'un bitmesi ile öğrenme süreci sona ermez, öğreticinin belirleyeceği konularda öğrencinin eğitimi devam edebilecektir (YKK Öğretici Kılavuzu, 2006:12; Önder, 2009:5,6). Ancak teoride planlanan bu uygulamaların pratikte gerçekleşmediği de bir vakıdır.

Yaz Kur'an Kursları Programı bilgi, yorum yapabilme ve uygulamayı amaçlayan bir programdır. Yeni program örgün din eğitimindeki hedeflere uygun olarak; çocukların kendini gerçekleştirme, toplumsal hayatın dini boyutuna uyum sağlayabilmesi, dinin evrensel boyutunu kavrayabilmesi, dini aslına uygun olarak öğrenmesi, kültürün dini boyutunu benimseyerek onu ilerletecek güce sahip olması, ahlaki alanda dinin katkılarından faydalanabilmesi gibi yetenekler kazanmalarına katkıda bulunmayı amaçlayan ve öğrencilerin temel becerilerini geliştirmeyi amaçlayan bir programdır. Bu beceriler, mesleği ne olursa olsun, hayatın her safhasında tüm insanlar için gerekli olan anahtar becerilerdir. Ahlaklı, hoşgörülü ve çevre bilincine sahip olma, değerlere önem verme, etkileşim ve iletişim kurma, katılım ve işbirliği, araştırma ve karar verebilme, duygu yönetimi, amaç belirleme, kendini tanıma ve ifade etme, zamanı ve mekânı doğru algılama, öğrenme ve kendini geliştirme, sorumlu davranma ve sorun çözme gibi becerilerdir (YKK Öğretici Kılavuzu, 2006:12,13; Önder, 2009:7).

Yaz Kursları programında ahlak eksenli dini bir yaşantının temelini oluşturan değerlerin öğrencilere kazandırılması da amaçlanmıştır. Söz konusu değerlerin öğrencilere kazandırılması ayrı bir derste değil, tüm öğrenme alanlarındaki üniteler içinde saklıdır. Bu değerleri şöyle sıralamak mümkündür: Sevgi, saygı, doğruluk, dürüstlük, fedakârlık, hoşgörü, cömertlik, çalışkanlık, kardeşlik, temizlik, sorumluluk, sözünde durma, samimiyet, misafirperverlik, özverili olmak, paylaşımcılık, iyilik, aileye önem verme, adil olma, dayanışma, diğerkamlık, yardımseverlik, vatanseverlik ve özgürlük (YKK Öğretici Kılavuzu, 2006:13; Önder, 2009:7).

Camilerde açılan Yaz Kur'an Kurslarına 2014 yılı rakamlarına göre 85.391 kursta

3.148.784 kayıtlı öğrenci katılmıştır (DİB Yaz K.Kursu İstatistikleri, 2015:6,10). Bu rakamlara gönüllülük esasına dayalı başka hiçbir eğitim organizesinde rastlamak mümkün değildir. Çok önemli bir imkân olduğu kadar sorumluluğumuzun büyüklüğünü de göstermektedir. Yaz Kursları öğrencilere iletişim ve etkileşim kurma, katılım ve işbirliği yapma gibi becerileri kazandırmayı amaçlamaktadır. Yaz Kurslarının okul-aile-cami iletişiminde, çocukların sosyalleşmesinde, sağlıklı dini bilgi öğrenilmesi ve hurafelelerin engellenmesinde çok büyük katkılarına olduğu yapılan araştırmalarla tespit edilmiştir (Önder, 2009:164; Koç, 2012:307-317; Korkmaz, 2012:359-367; Başkurt,2007:259). Yaz Kurslarında görev alan öğretmenlerin rehberlik ve iletişim yeterliliğine sahip olmaları çocukların ilgisini ve verimliliği artıracak bir unsurdur.

b-Uzun Süreli Kur'an Kursları

Kültürümüzün şekillenmesinde ciddi katkıları bulunan ve köklü bir geçmişe sahip olan Kur'an Kursları yaygın din eğitiminin önemli kurumlarından biridir. Günümüzde özellikle yetişkin bayanların devam ettiği Kur'an Kursları, örgün eğitimin tamamlayıcısı olma ve isteğe bağlı din eğitimi ihtiyacını karşılamak açısından da önemli bir görevi yerine getirmektedir. Kur'an Kurslarında başta Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenme, namaz sure ve dualarını ezberleme, iman, ibadet, ahlak ve siyer konularında dersler yapılmaktadır. Uzun süreli Kur'an Kursları okullarla birlikte açılıp kapanmaktadır. Kurs programlarında Kur'an ve temel dini bilgiler yanında; milli birlik ve beraberlik duygusunu geliştirme, sevgi, saygı ve dostluğu güçlendirme, vatan, millet, bayrak, sancak, şehitlik, gazilik gibi milli değerleri kazandırıcı, bir arada yaşama ve sorumluluk bilinci oluşmasına katkıda bulunan kurumlardır. Bu yönü ile Kur'an Kursları iletişim ve rehberlik açısından da önemli fonksiyonları olan kurumlardır (Kur'an Kursları Öğretim Programı, 2004:1-8).

Diyanet İşleri Başkanlığınca oluşturulan Kur'an Kursları Program Geliştirme Komisyonu tarafından hazırlanan yeni programda; öğrenen ve problem merkezli, öğrenenlerin bilişsel, sosyal ve duygusal yönden gelişimlerini dikkate alan, çerçeve-esnek program anlayışı benimsenmiştir. Programın genel amaçları ise şöyle özetlenebilir:

1-İslam Dini'nin değerlerini, insan ha-

yatına anlam kazandıran unsurlardan biri olarak fark ettirmek,

2-Öğrendiği değerlerden yardım alarak kendi çözümlerini üretebilmelerini sağlamak,

3-İslam dininin Allah-İnsan, İnsan-İnsan ve İnsan-Tabiat ilişkilerini düzenleyen boyutunu fark ettirmek,

4-İbadetler ile ilgili bilgilerini davranışa dönüştürmek,

5-İslam'ın temel kaynağı Kur'an'ı Arapça metninden doğru ve usulüne uygun okuyabilmelerini sağlamak,

6-İbadetleri ve toplum içinde gerçekleşen dini törenleri yerine getirebilecek yeterlikte Kur'an ezberine sahip olabilmelerini sağlamak,

7-Kur'an'ı mealinden okuma alışkanlığı kazanabilmelerini ve ondan yaşanan hayata ilişkin prensipler çıkarabilmelerini gerçekleştirmek,

8-Kültürlerarası etkileşimin hızlandığı günümüzde, barış kültürünün geliştirilmesi ve hoşgörü ortamının oluşturulmasında İslam dininin değerlerini yorumlayarak katkıda bulunabilmelerine yardımcı olmaktır (KK Öğretim Programı, 2007:3).

Kur'an Kursları son dönemlerde yapılan değişikliklerle 4-6 Yaş Gurubu, Yaz Kursları grubu, Temel öğretim, Ek öğretim ve İhtiyaç odaklı öğretim şeklinde yeniden düzenlenmiştir. 4-6 yaş gurubu Temel Öğretiminde haftada 12 saat Dini Bilgiler, 6 saat Kur'an-ı Kerim dersi bulunmaktadır. Bu dönemde 4 düzey vardır (www2.diyane.gov.tr/EğitimHizmetleriGenelMüdürlüğü/KuranKursları/s.9). Birinci ve ikinci düzey 9 hafta, 3 ve 4. düzey 8 hafta sürelidir. Yaz Kursları ise 2 dönemden oluşmakta, haftada 15 saat ders yapılmakta ve 9 hafta sürmektedir. Haftalık 15 saatin 10 saati Temel Dini Bilgiler, 5 saati Kur'an-ı Kerim dersinden oluşmaktadır. Ek Öğretim Programında ise 4 kur bulunmakta ve 8 hafta devam etmektedir. 6 saatlik programın 4 saati Dini Bilgiler, 2 saati Kur'an-ı Kerim dersinden oluşmaktadır.

İhtiyaç Odaklı Kur'an Kurslarında da Temel Öğretim ve Ek Öğretim Programları mevcuttur. Temel Öğretim Programı 4 dönemdir ve haftada 18 saat ders yapılır. Bu derslerin 12 saati Kur'an-ı Kerim, 6 saati Dini Bilgilerdir. İbadet ve İtikat Dersleri 2 saat, Ahlak ve Siyer 1 saattir. 1 ve 2. Dönemler 9 hafta, 3 ve

4. Dönemler 8 haftadır. Temel Öğretimde Kur'an-ı Kerim, İbadet, İtikat, Ahlak ve Siyer dersleri 4 düzeyden oluşur. Bu derslerin 12 saati Kur'an-ı Kerim, 3 saati İbadet, 1 saati İtikat, 1 saati Ahlak ve 1 saati Siyer 'den oluşmaktadır. Ek Öğretim Programı Kur esasına göre yürütülür, bir dönem 8 haftadan oluşur, haftada 48 saat olarak uygulanır. Kur'an-ı Kerim, İtikat, İbadet, Ahlak ve Siyer kurları vardır. Bunlara ilave olarak istenirse 48 saatlik Yoğunlaştırılmış Temel Dini Bilgiler kuru uygulanabilmektedir (www2.diyaret.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMüdürlüğü/KuranKursları/s.9,11,14-26,37-41,50,51).

Öğreticiler için rehber kitaplar ve öğrenciler için *İnancım, İbadetim, Ahlakım, Peygamberim* isimli ders kitapları hazırlanmıştır. Öğreticiler için hazırlanan kılavuz kitapta, ders işleniş örnekleri ile ünite, günlük ve yıllık plan örneklerine yer verilmiştir. Kur'an Kurslarında Diyanet İşleri Başkanlığınca yapılan yeterlilik sınavını kazanan İHL veya İlahiyat Fakültesi mezunu öğretmenler görev yapmaktadır. Kur'an Kurslarında büyük çoğunluğu bayanlardan oluşan öğretmenler görev yapmakta ve öğrencilerin önemli bir kısmını da yetişkin bayanlar oluşturmaktadır. 2014 yılı rakamlarına göre Türkiye'de 16.958 Kur'an Kursu, 38.396 Öğretici, 1.133.095 Öğrenci vardır. Öğreticilerin 34.265 i, öğrencilerin ise 1.066.851 i bayandır. Öğrencilerin yaklaşık 967 bini 23 yaş ve üzeri bayanlardan oluşmaktadır (DİB 2014 Yılı İstatistikleri, 2015:107,108).

Kur'an Kursları öğrenci profilinin yetişkin bayan ağırlıklı olması, çocuk ve aile eğitimi, aile ve toplum huzuru, iletişim, hurafelerin önlenmesi açısından önemli katkıları vardır. Kur'an Kursları sadece Kur'an ve dini bilgiler öğrenilen kurumlar değil, aynı zamanda bayanlar için bir motivasyon ve moral merkezidir. Kur'an Kursları uygulanan müfredatı ile Türkiye'de başka hiçbir kurumun üstlenmediği bir görevi ifa etmekte olup, hiçbir kurumun da alternatifi değildir (Önder, 2009:152; Koç, 2005:207-217). Son dönemlerde İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursu adı ile kurum ve kuruluşlarda, köylerde kurslar açılabilen bu kurslarda öğrencilerin talepleri doğrultusunda belli derslere ağırlık verilebilmektedir. Kur'an Kursu öğretmenlerinin rehberlik ve iletişim altyapısına sahip olmaları, öğrenci profili dikkate alındığında daha da önem kazanmaktadır.

c-Cami Dersleri

Camilerde yetişkinler için de kurslar

açılmaktadır. Genellikle gündüz çalışan yetişkin erkekler için düşünülmüş cami derslerinde; Temel Dini Bilgiler ve Kur'an-ı Kerim ağırlıklı bir program uygulanmaktadır. "Cami Dersleri" denilen bu kurslar akşam vakitlerinde yeterli sayıda yetişkinin talep etmesiyle açılmaktadır. Müftü, müftü yardımcısı, vaiz, şube müdürleri ile özel bir kurstan geçirilen cami görevlileri tarafından verilen cami derslerine 2012 yılında 152.093 kişi katılmıştır. (www.diyaret.gov.tr) Cuma günleri hariç haftanın diğer günlerinde günde 2 saat olarak yapılan cami dersleri, 1 Ekim-30 Nisan tarihleri arasında açılmaktadır (DİB, 2007 Genelgesi,13/1 a-e md.). Bu dersler yetişkin bayanlar için de düzenlenebilmektedir. Ancak, bayanlar genellikle Kur'an Kurslarına gittiklerinden cami derslerine ihtiyaç duymamaktadırlar. Rakamlardan anlaşılacağı gibi cami derslerine önemli sayıda yetişkin katılmaktadır. Bu kursların iletişim, din eğitimi, kardeşlik ve toplumsal barışa önemli katkıları vardır (Önder, 2015:107). Görev yapan öğretmenlerin en önemli vasıflarından birisi de rehberlik ve iletişim yeteneği olmalıdır.

d-Vaazlar

Sözlükte öğüt vermek, uyarmak ve sındırmak anlamına gelen va'z, bir topluluğa dini ve ahlaki konularda nasihat etmek, dinleyenlerin kalplerini iyiliğe ısındıracak sözler söylemek, uhrevi mükâfat ve cezalara dair bilgiler vererek teşvik etmek ve ikazda bulunmak demektir (DİA, 42/404; Çetin, 1998:242-247; Tosun, 1997:180,181; Yılmaz,2012:328). Bütün camilerde Cuma, bayram ve teravih namazları öncesi, haftanın belirli günlerinde öğle namazı öncesi vaazlar yapılır. Bu vaazlar herkese açık ve genel konularda olduğu gibi, özel konularda da (Tefsir, Hadis, Fıkıh, İlmihal) erkeklerle ve kadınlara yönelik olarak yapılmaktadır. Cuma ve bayram günlerinde uzunca bir süre, diğer günlerde daha kısa süreli yapılan bu vaazları milyonlarca Müslüman dinlemektedir. İl müftülüklerince yılda iki kez ve 20 günü aşmamak kaydı ile il genelindeki tüm vaizlerin katıldığı gezici vaaz ve irşad programı uygulanmakta, oluşturulan irşad ekipleri guruplara bölünerek bütün ilçe, belde ve büyük köyleri dolaşarak vaazlar yapmaktadır (Önder, 2015:108). Mevsimi ve günleri iyi seçilmek şartıyla bu programın faydalı olduğu, yeni yüzler ve konularla tanışan cemaat tarafından beğenildiği gözlemlenmiştir.

Vaaz konuları genellikle araştırma sonucu elde edilmiş ve ihtiyaç duyulan hususlara göre değil, elde hazır bulunan listelerden seçil-

mektedir. İllerde bulunan İl İrşad Kurulu tarafından Başkanlıkça belirlenen "Vaazlar İçin Örnek Başlıklar" dan seçilen vaaz konuları (DİB, 2007/Ek-7) doğrultusunda üç aylık vaaz ve irşad programları hazırlanmakta, hazırlanan bu program ilçelere de gönderilmektedir. Üç aylık vaaz programları hazırlanırken öncelikle dini ve milli günler dikkate alınarak o hafta Cuma vaazının konusu belirlenir. Kalan günlerin konusu ise daha önceki programlardan veya başkanlığın belirlediği konulardan seçilir. Vaaz programları hazırlanırken kasaba ve köylere de yer verilir. Bayanlara yönelik ayrıca bir vaaz ve irşad programı da hazırlanarak bayan vaizler tarafından belirlenen camilerde uygulanır. Çoğu ilçede vaiz bulunmadığından üç aylık programın uygulanması Cuma günleri dışında mümkün olmamaktadır. Çünkü müftülerin yoğun bir idari görevleri vardır, vaaz edecek diğer personel ise yeterince verimli olamamaktadır.

Cuma vaazını yapacak kişi namazdan bir saat önce vaaz edeceği (merkezi sistemin bulunduğu veya il-ilçenin merkez camisi) camiye gider, sarık ve cübbesini giyerek kürsüye çıkar ve vaaza başlar. İl veya ilçedeki diğer vaaz edecek personel (Müftü, Müftü Yardımcısı, Vaiz, Şube Müdürü) şehrin büyük camilerinde veya seçilen kasaba veya köylerde vaaz ederler. Vaizler genellikle kürsüye geç ve plansız çıkmaktadırlar. Bu durum cemaatin de geç gelmesine sebep olmakta ve vaazlar çoğu kez uzatılarak vaktinde bitirilmemektedir. Başkanlık mevzuatına göre vaaz ezanla birlikte bitirilmelidir (DİB, 2007 Genelgesi, Madde: 10/1/e). Yıllardır uygulanan merkezi vaaz sistemi daha ciddi konular içermekte ve uygulanmaktaydı. Son dönemlerde bunun isteğe bağlı hale getirilmesi ve her camiye görevlilerin vaketmesi maalesef bir karmaşa yaratmıştır. Görevlilerin çoğu bu konuda yetersizdir ve gerekli hazırlığı yapmadan, vakte dikkat etmeden konuşmaktadırlar. Çoğu kez güncel olmayan ve cemaatin ilgisini çekmeyen konular bir kitaptan okunarak (K.Kerim meali, Hadis meali, İlmihal vb.) vaaz yapılmaktadır. Başkanlığın vaaz konusundaki yoğun seminer ve hizmet içi faaliyetleri ihtiyacı karşılayacak düzeye ve yoğunluğa henüz ulaşamamıştır. Vaizlerin yetiştirildiği ihtisas kurslarının programında yapılacak bazı düzenlemelerle uygulamadaki birçok problem çözülebilir.

Vaazlarda yeni ve ihtiyaç duyulan ko-

nulardan ziyade, önceki konular tekrar edilmektedir. Hikâye ve kıssalar ile dini temeli olmayan uç örnekler vaazlarda sıkça kullanılmaktadır. Vaizlerin yaptığı vaazlar tamamı yazılı olmadığı için kontrol edilememektedir. Kürsüde çoğu kez konudan konuya geçilmekte, duygusal ve hamasi şeyler söylenebilmektedir. Vaazda ayet ve hadis mealleri ile tefsir, hadis ve fıkıh kitaplarından alınan yorumların nerede bittiği bilinmemekte, çoğu kez vaizin kendine ait ifadeleri ile karışmaktadır. Diğer bir ifade ile metin, açıklama ve yorum ayrımı yapılamamaktadır (Selçuk, 2002:209). Yapılan vaazların yetkili biri tarafından dinlenerek yanlışların ve eksiklerin düzeltilmesi gibi bir uygulama da söz konusu değildir. Aynı şekilde vaazların cemaat tarafından nasıl karşılandığı, hedeflerin gerçekleşip gerçekleşmediğine dair çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu tür alan araştırmalarının yapılması vaazların bu araştırmalardan elde edilecek verilere göre hazırlanması önemli konulardan biridir (Baydar, 1995:230-249). Belirli dönemlerde Başkanlığa gönderilen "vaaz ve irşat raporu" daha ziyade yapılan vaaz sayısı, cami sayısı, cemaat sayısı, vaaz konularının sayısal dağılımını içermekte, muhteva ve istenen sonuçların elde edilip edilmediği dikkate alınmamaktadır. 2014 yılında Türkiye genelinde 2.134.552 adet vaaz yapıldığı, 98.993 adet özel vaaz-irşad programı düzenlendiği görülmektedir (DİB 2014 Yılı İstatistikleri, 2015:125).

Bazı şehirlerde müftülük tarafından belirlenen camilerde müftü, müftü yardımcısı, vaizler tarafından tefsir, hadis, meal, ilmihal dersleri yapılması, sabah namazında buluşma projesi olumlu gelişmelerdir. 1.Din Şurası'nda ana tema'nın vaaz ve irşad konusu olması, 2011 yılında vaaz ve vaizlik sempozyumu düzenlenmesi, yüz yüze vaaz seminerleri memnuniyet verici gelişmelerdir.

Vaaz ve vaizlerle ilgili bazı eleştirileri şöyle sıralamak mümkündür: Konu ile ilgili olarak Mehmet Aydın, vaazlarda görülen bilgi, mantık, takdim ve dil yanlışlıklarına dikkat çekmektedir. Dini gün ve gecelerde yapılan vaazlarda gerçekle ilgisi olmayan olaylar, evliya menkıbeleri ve esatir'in ağırlıklı olarak kullanılmakta, konuşan ve dinleyenlerce mahiyeti iyice bilinmeyen ilmi, kozmolojik olaylar gündeme getirilmektedir. Eski mev'ize kitaplarındaki asılsız bilgilerin cemaate sunulduğu

belirten Aydın, dinler arasında mukayese yapma, ideolojik konulara girme, din-bilim ilişkisi, mucize, keramet ve kadın konularında da yanlışlıkların yoğunlaştığını söylemektedir (Aydın, 1995:I/426-433). Aynı şekilde Armağan da, vaizlerin hazırlıksız, sert bir üslupla, doğruluğu kesin olmayan bilgilerle, Türkçeyi iyi kullanmadan, konuya hâkim olmadan, zamanı iyi kullanmadan, ihtisas alanı dışına çıkılarak, sonunda yardım istenerek ve bir kelim israfı halinde vaaz ettiklerinden şikâyetçidir (Armağan, 1995:I/385-390). Bahse konu eksikliklerin büyük bölümü günümüzde giderilmiş olsa da, bazılarının devam ettiğini söylemek mümkündür.

Ülkemizde vaazlarda genellikle anlatım yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntem anlatan merkezli olması, sadece duymaya dayalı olması gibi sınırlılıklara sahiptir. Anlatım yöntemini zenginleştirecek bazı teknikler kullanılması vaazları daha etkili ve anlaşılır hale getirecektir (Tosun, 2000:80-82; Doğan, 2012:279). Vaizlerin geniş bir kelime hazinesine sahip olması, kullandıkları dini kavram ve ifadelerin cemaatin anlayacağı şekilde kullandığımız dildeki anlamının verilmesi, sosyal olayları gözlemleyebilmesi, tekrara düşmemek için yaptığı vaazların bir listesini tutması başarılarını arttıracak unsurlardır (Bilgin-Selçuk, 1997:204-212). Vaaz ve İrşad hizmetlerinin çok farklı kurum ve mekanlarda yapılması, muhatap kitlenin homojenlik arz etmemesi, hizmeti yapanların farklı kişiler olması denetimi ve koordinasyonu zorlaştırmaktadır.

Yakın zamana kadar eski mev'ize kitaplarının dışında yeni vaaz kitapları yoktu. Diyanet İşleri Başkanlığı vaazları içeren kitaplar ve dokümanlar hazırlayarak personele ulaştırmıştır. Bu vaizler ve İmam-Hatipler için iyi bir gelişmedir. Lütfi Şentürk'ün hazırladığı *Örnek Vaazlar I-II*, Yaşar Yiğit ve arkadaşlarının hazırladığı *Kur'an'dan Öğütler I-II*, İsmail Karagöz ve arkadaşlarının hazırladığı *Kürsüden Öğütler 52 Konuda Vaaz Örnekleri*, Yaşar Yiğit ve arkadaşları tarafından hazırlanan *Vaaz Kılavuzu* bunlardan bazılarıdır. Ayrıca *Örnek Vaaz Projeleri* isimli bir çalışma CD leri ile birlikte müftülüklere gönderilmiştir. Şentürk'ün kitabı hariç, diğerleri Din İşleri Yüksek Kurulu ve Diyanet personeli tarafından farklı konularda yazılmış vaazları içermektedir. *Kürsüden Öğütler* kitabının giriş kısmında vaazla ilgili bilgiler verilmiştir. Yaşar Yiğit ve arkadaşlarıncı hazırlanan *Vaaz Kılavuzu* ise vaaz teknikleri ve uygulaması ağırlıklı bir çalışmadır. Vaazdan maksat dinleyenleri bilinç-

lendirmek, dini-millî-ahlaki-sosyal konularda bilgi ve davranış kazandırmak ise, bunun ilk şartı muhatabı tanımak ve onlarla iyi bir iletişim kurabilmektir. İrşad hizmeti sunan tüm personel için rehberlik ve iletişim yeteneğine sahip olmak, amacın gerçekleşmesine büyük katkı sağlayacaktır.

e-Hutbeler

Hutbe, "hatabe" fiilinden türemiş bir kelimedir. Minber veya yüksek bir yere çıkarak daha önceden tasarlanmış veya tasarlanmamış yazılı veya sözlü konuşma demektir (İbn-i Manzur, V/134). Hutbe, insanlara hitap etmek, söz söylemek ve insanları ikna etmek için yapılan tesirli konuşma anlamlarına da gelir (Selçuk,2002:230). Hutbenin amacı, Müslümanlara nasihat etmek, iyiliklere yöneltip, kötülüklerden caydırmak ve dini duygularını geliştirmektir (Doğan, 1998:6; Yılmaz, 2012:328; Kazancı, 1984:17-21). İslam'ın gelişi ile birlikte özellikle Cuma ve Bayram namazlarında hutbe önemli bir yere sahip olmuştur. Bu önem günümüzde de devam etmektedir. Cuma ve Bayram Hutbelerinde Hatip, güncel dini ve millî konularda cemaatin ihtiyaç duyduğu bilgileri verir. Mevcut veya gelecek tehlikelere karşı uyarır, ortak değerler, sorunlar ve çözüm önerilerinden bahseder, kardeşlik ve barışın tesisi için gerekli tavsiyelerde bulunur. Cemaatin en yoğun olduğu vakitlerde okunan Bayram ve Cuma hutbeleri bu yönüyle çok önemli bir yaygın eğitim faaliyettir.

Hutbeler uzunca bir süre Diyanet İşleri Başkanlığı (merkezden gönderilme) tarafından aylık dergilerin içerisinde gönderilmiştir. 1981 yılında 98 adet hutbeyi içeren *Hutbeler* kitabı yayınlanmıştır (Hutbeler, 1981). 2008 yılında 113 hutbeyi içeren *Minberden Öğütler* kitabı yayınlanmıştır. Gerek *Hutbeler* ve *Minberden Öğütler*, gerekse dergilerin içinde gönderilen aylık hutbeler Din İşleri Yüksek Kurulu'nun onayından geçmiş, ehil bir komisyon tarafından hazırlanmış, inanç, itikad, ahlaki ve sosyal konularla, millî konuları işleyen hutbelerdir.

2006 yılında uygulamada ciddi bir değişiklik yapılarak hazır hutbe gönderme yöntemi terk edilmiş ve her ilde okunacak hutbeler o ildeki görevlilerin yazacakları hutbelere seçilmeye başlanmıştır. Hutbe konuları illerde kurulan "Hutbe Komisyonu" tarafından belirlendikten sonra ilçelere veya görevlilere dağıtılıyor. Vaazlarda olduğu gibi hutbe konuları da öncelikle dini ve millî günlere göre, kalan haftalarda ise genel konulardan belirlenmektedir.

Önemli güncel olaylar söz konusu olduğunda Başkanlıkça hazırlanan hutbe tüm yurt geneline gönderilerek okunması sağlanmaktadır. Görevlilerce yazılan hutbeler ilçe müftülüğünde ön elemeye tabi tutulduktan sonra seçilenler il müftülüğüne gönderilir. Görevlilerin büyük çoğunluğu hutbe yazmıyor. Ödüllü hutbe yarışmalarına dahi katılımın çok düşük olduğu belirlenmiştir (Altaş, 1995:94). Yazanlar da genelde internet aracılığı ile aynı konuda hazırlanmış hutbelerden ve hazır hutbe kitaplarından ciddi bir araştırma yapmadan ve emek harcamadan kes-yapıştır yöntemi ile hutbe hazırlıyorlar (Buyrukçu, 1995:172; Altaş, 1995:94; Yaşar, 1995:74). Aynı hutbenin sadece yazan kişinin ismi değiştirilerek sanal ortamda dolaştığını görmek mümkündür. Bunun için müftülükler ait internet sitelerine göz atmak kâfidir.

Yazılan hutbeler İl Müftülüklerindeki "Hutbe Komisyonu" tarafından değerlendirilip, okunması uygun bulunanlar Başkanlık Din Hizmetleri Bilgi Yönetim Sistemine girilmekte, eğer okunmasında sakınca yoksa çoğaltılarak il genelindeki bütün camilere gönderilmektedir (DİB, 2007:11/1,2,3). Komisyon yoğun bir mesai sonucunda bunu gerçekleştirebiliyor ve belirlenen konuda okunmaya değer hutbe bulunamazsa arşivden (Başkanlık Hutbeleri) bir hutbe seçiyor. DİB tarafından gönderilen hutbelerin bölgesel farklılıkları ve şartları dikkate almıyor olsa da; dil, üslup, muhteva yönünden bir kaliteye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Mahallinde yazılan hutbelerin büyük şehirler başta olmak üzere belli bir seviye kazandığını söyleyebiliriz. Bazı aktüel konuların siyasi yönünün de bulunması ve yanlış anlaşılma endişesi ile hutbelerde yer almadığı görülmektedir.

Hutbelerin hazırlanması ve sunulması esnasında göze çarpan eksikliklere kısaca değinmek yerinde olur. Hutbeler geçmişte ve günümüzde modernleşme, dini aydınlanma, içerik ve dil açısından hep tartışılmıştır (Doğan, 1998:46). Başkanlıkça hazırlanan hutbeler, masa başında hazırlandığı ve resmi din'in propagandası olduğu, (Çiçek, 2013:13) gereksiz konulara değindiği (Ağaç Dikimi, Sağlık, Türk Parasının Değerini Korumak, Trafik, Fetih, Zafer Bayramı vb) iddiası ile yıllardır belli çevrelerce eleştirilmiştir. (Önkal, 1995:151; Çiçek, 2013:13; Yaşar, 1995:69,70). Yapılan araştırmalara göre hazır hutbeler cemaatin yarından fazlası tarafından

beğenilmekte ve seviyesi uygun bulunmaktadır (Yaşar, 1995:81,82,83). Sağlık, ziraat, çevre, ekonomi sadece sosyal konular değil, aynı zamanda dini konulardır ve mahallinde hazırlanan hutbelerde de bu konular işlenmektedir. Peygamberimiz vaaz ve hutbelerinde insanları ilgilendiren her konuya yer vermiştir (DİA, XXXXII/405). Diğer bir ifade ile din sadece ibadet ve inanç konularından ibaret değildir. Günlük ve sosyal yaşamın üzerine bina edildiği değerleri hutbede dile getirmek hutbenin amacına uygun bir davranış olsa gerek. Dini ve ahlaki düsturları teorisinin yanında uygulama ve yaşama geçirme esastır. İslam aksiyon dinidir, Kur'an aksiyon kitabıdır ve Hz. Peygamber de aksiyon insanıdır. Uygulanmayan dini inanç ve esasların fazla bir kıymet-i harbiyesi yoktur. İncelendiğinde İslam dini'ne ve onun temel esaslarına aykırı bir husus bu hutbelerde yer almadığı görülecektir. Mahalli şartlara ve bölgesel problemlere uygun düşmeyen hutbelerin okunması elbette tasvip edilemez. Başkanlıkça gönderilen hutbeler, aynı konuların tekrar edilmesi, kullanılan hadislerin sıhhat derecelerinde problemler olması, duygusal yönden zayıf olması açısından da tenkit edilmişlerdir (Yaşar, 1996; Deniz, 2002; Suna, 1996; Gördük, 2001). Halen uygulandığı gibi; önemli ve tüm ülkeyi ilgilendiren konularda başkanlık hutbelerinin, diğer konularda mahalli hutbelerin okunmasının en makul yol olduğu kanaatindeyiz.

Hutbelerin toplumun beklenti ve ihtiyaçlarını karşılaması, dinleyen cemaati bilgilendirilmesi, uyarması ve müjdelemesi esastır. Ancak çoğu kez hutbelerin cami dışındaki kişilerin hataları üzerine bina edildiği görülmektedir. Hutbelerdeki şekil, usul ve kutsiyet tartışmaları asıl maksat olan cemaati bilgilendirme ve uyarma görevinin önüne geçmemelidir. Okunan hutbelerin bilgilendirici, anlaşılır bir dile sahip olmasına ve cemaatin seviyesine dikkat edilmelidir. Hatipler kıyafetlerine gereken özeni göstermelidir. Hazırlanan hutbe metinlerinin haricinde irticali ifadelerden kaçınılmalıdır. Bu durum çoğu kez asıl konudan sapılmasına ve hutbenin uzamasına neden olmaktadır. Hutbeler önceden okunmalı ve hazırlıklı olarak minbere çıkılmalıdır. Arapça okunan hutbe dualarında gereksiz ayrıntılara ve ifadelere yer verilmemelidir. Cemaat tarafından anlaşılmayan bu bölümlerin ayet ve hadisler hariç, hemen tamamı

duadan ibarettir. Hutbeler hazırlanırken faydalanılacak eserler konusunda görevlilerin yeterli alt yapıya sahip olmadıkları, kolay ulaşılabilir kitap ve dergilerden yararlandıkları, hatta vaizlerle imam-hatiplerin aynı kaynakları kullandıkları belirlenmiştir (Demirkol, 1989:301,302; Çekin, 1995:148).

Hutbe esnasında ses ve cihazlar iyi ayarlanmalı, kulağı tırmalayacak şekilde olmamalıdır. İmam-Hatipler görev bölgelerinin sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve kültürel yapısını iyi bilmelidir. Asıl önemli olanı ise, yapılacak alan araştırmaları ile toplum ve cemaatin ihtiyaç duyduğu konuların tespit edilmesi, hutbelerin buna göre hazırlanması ve hatiplerin yetiştirilmesidir. İmam-Hatiplerin mesleki, kişisel, genel kültür ve öğretme niteliklerinin geliştirilmesi camideki bütün faaliyetler için elzemdir (Yılmaz, 2012: 321,322; Çiçek, 2013:14-17). Müftülüklerce düzenlenen "Güzel ve Etkili Konuşma Kursları" na tüm personelin katılması sağlanmalıdır. Tarihi ve büyük camiler için özel hatipler görevlendirilebilir. Hutbe yazımı bir yetenek işidir. Az sayıda görevlinin hutbe yazım faaliyetine katılması da bunu göstermektedir. Bu konuda uzmanlaşmış ve gerekli birikime sahip kişilere (Diyanet personeli, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyeleri) sipariş yolu ile hutbeler yazdırılabilir. Peygamber efendimizin hutbelerinin sadeliği, yöntemi, muhtevası örnek olarak imam-hatiplere sunulmalıdır (Kazancı, 1984:21-224). Son dönemlerde Diyanet İşleri Başkanlığının bu tür çalışmalara başlaması, hizmet içi eğitim kurslarında hitabete ağırlık verilmesi sevindiricidir.

Cuma ve Bayram günlerinde okunan hutbeler yoğun katılımı olarak dinlenmektedir. Cuma namazı öncesi ve bayram namazı sonrası okunan hutbeler esnasında cemaat en kalabalık halindedir, bu yönüyle hutbe dinleyen cemaat sayısı vaaz dinleyenlerden her zaman daha fazladır (Önkol,1995:1/146). Vaazı başından sonuna kadar dinleyen kişi sayısı daha azdır, genellikle namaza yakın vakitlerde cemaat yoğunlaşmaktadır. Buna karşın hutbeleri camiye gelen herkes başından sonuna kadar dinlemek durumundadır. Hutbelerin halkın anlayışını etkilediği, ağırlıklı olarak görev ve sorumlulukları ön plana çıkaran konuları içerdiği belirlenmiştir (Zengin, 2013: 121-149). Bu nedenle hatiplerin iyi giyimli, güler yüzlü, hitabet, iletişim ve rehberlik açısından donanımlı kişiler olması, hutbenin amacının gerçekleşmesine katkı yapacaktır.

f-Mevlid, Hatim, Teravih ve Kandil Programları

Türk toplumunda mevlid okumak, okutturmak önem verilen bir husustur. Yüzyıllardır mevlid okumak dini geleneklerden biridir ve vatandaşlarımız tarafından ibadet olarak kabul görmüştür. Doğum, doğum yeri, doğum vakti gibi anlamlara gelen mevlid, Hz. Peygamberin doğum yıldönümünü kutlamak için okunan manzum bir na'ttır. Süleyman Çelebi tarafından yazılan mevlid daha sonraları bütün kandillerin vazgeçilmezi olmuştur. Türkçe sözcüklerin anlaşılır olması, aralarda Kur'an ve ilahilerin okunması nedeniyle mevlid törenleri camilerde ve hayırlı işlerde bütün yoğunluğu ile devam etmektedir. Çocuklar, kadınlar ve her yaşta insanların yoğun katılımı ile gerçekleştirilen mevlid törenleri sosyalleşme, iletişim, yardımlaşma ve kardeşlik duygularının gelişmesi, duygusal boyutun ön plana çıkması, cami ve ibadet usullerinin öğrenilmesi, hediyeleşmenin somut örneklerinin sunulması ile çocukları etkilemesi bakımından önemli adetlerden birisidir. Mübarek gün ve gecelerde camilerde müftülüklerce özel mevlid ve vaaz programları icra edilmekte, yoğun bir katılımın olduğu bu programların sonunda şeker, lokum, çikolata, meyve suyu, helva vb. yiyecekler dağıtılmaktadır. 2014 yılında Türkiye genelinde 271.080 adet hatim ve mevlid programı gerçekleştirilmiştir (DİB 2014 Yılı İstatistikleri, 2015: 125). Günümüzde "Kutlu Doğum Haftası" olarak belirlenen Nisan ayının ilk haftasında bütün il ve ilçelerde konferans, panel, kitap fuarı, kermes, fakirlere yardım vb. birçok faaliyet yapılmakta, bu faaliyetlere milyonlarca vatandaşımız katılmaktadır. Nikâh, düğün, sünnet vb. hayırlı işler vesilesi ile de evlerde veya camilerde görevliler mevlid okumaktadırlar (Önder, 2015:109).

Camilerde özellikle Ramazan ayında mukabele okuma geleneği düzenli olarak devam etmektedir. Bütün camilerde günde bir defa, merkezi ve selâtin camilerde ise günde iki kez görevliler tarafından mukabele okunmakta ve isteyen cemaat tarafından takip edilmektedir. Ramazan ayında ve diğer zamanlarda erkek ve kadın cemaat için okunan hatimlerin duası toplu olarak ve yoğun katılımı törenlerle yapılmaktadır. Müslümanlar için dinimizin temel kaynağı olan Kur'anı öğrenmek, öğretmek, dinlemek son derece önemli bir husustur. İbadet esnasında Kur'an'dan bazı bölümlerin okunması gerekliliği, Kur'an öğrenme ve okumanın ayet ve hadislerde ısrarla tavsiye edilmesi bu önemi daha da

arttıran hususlardır. Namaz kılınması esnasında ve bitiminde okunan ayet, sure ve mihrabiye'ler, özellikle ramazan ayında her camide okunan mukabeleler, isteyenlere görevliler tarafından verilen dersler Kur'an öğrenme, hataları düzeltme açısından büyük katkı sağlamaktadır.

Karşılaştırma, yüzleştirme anlamına gelen mukabele, hafızlar tarafından okunan Kur'an'ı takip ederek hatim yapmaya denilir. Her yıl Ramazan ayında Kur'an'ın Cebrail ve Peygamberimiz tarafından karşılıklı olarak birbirlerine okumalarına da mukabele denilmektedir. Kur'an'ın muhafazası, ayet ve surelerinin tertibini kontrol için her Ramazan ayında Cebrail Peygamberimize gelir, Peygamberimiz de Kur'an ayetlerini Cebrail'e okurdu. Vahiy kâtipleri ve ashabın takip edebildiği bu okumaya "arz" ya da "arza" denilirdi. Aynı şekilde Cebrail de ayetleri Peygamberimize okur, buna da "mukabele" denilirdi. Arz ve mukabele olayı Peygamberimizin vefatından önceki son Ramazanda iki defa gerçekleşmiş ve bu olaya da "arza-i ahire" denilmiştir. Kur'an'ın Ramazan ayında nazil olması, bu aydaki ibadetlerin ve Kur'an okumanın diğer zamanlara göre daha faziletli kabul edilmesi Müslümanları yoğun şekilde Kur'an okumaya, dinlemeye yöneltmiştir (Bakara 2/185; Müslim, Zikir/38; Tirmizi, Kıraat/12). Ülkemizde Ramazan ayında bütün camilerde ve evlerde mukabele okuma geleneği devam etmektedir.

Ramazân ayına has bir ibadet olan teravih namazları toplumun tüm kesimlerinden (erkek, bayan, çocuk) yoğun bir katılımı ile kılınmaktadır. Ülkemizde en kalabalık katılımı ile ibadet teravih namazıdır diyebiliriz. Bütün camilerde kılınan teravih namazı; öncesinde yapılan vaazları, aralarda okunan salat-ü selam ve ilahileri ile özellikle çocukların ilgisini çekmektedir. 20 rekâtlı bir namaz olması ve imamın açıktan okuyarak kıldırması, cemaatin namaz surelerini, ezberlerini kontrol ve düzeltme imkânı sağlamaktadır. Genci, yaşlısı ve çocuğu ile insanlar kaynaşmakta, yardımlaşmakta, fitir sadakasının bu ayda verilmesi münasebetiyle fakirler, yetimler, yoksullar, kimsesizler hatırlanarak destek olunmaktadır. Bu ayda sıkça okunan mevlid'lerden sonra dağıtılan şeker, çikolata, lokum, tatlı vb. gibi hediyeler çocuklar için özendirici bir rol oynar. Kandil gecelerinde camilerde özel programlar yapılır. Vaaz, mevlid, ilahi gibi un-

surlardan oluşan programlara yoğun katılım olmaktadır. Günümüzde her türlü dini, hayri ve sosyal hizmetler için camilerde yardım toplamakta cami ve kurs inşaatlarına, ihtiyacı olan fakirlere, öğrencilere, yurtdışındaki ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmaktadır.

g- Cenaze Hizmetleri:

Ölüm her insanın karşılaşılabileceği bir gerçekliktir. Müslümanların ölen kişiye ve yakınlarına karşı bazı dini ve insani görevleri vardır. Öncelikle ölünün teçhiz ve tekfini, namazının kılınarak dini usullere uygun şekilde defnedilmesi, ölü yakınlarının acısının paylaşılması bunlardan bazılarıdır. Anadolu'nun her köyünde, beldesinde ve şehrinde ölen kişinin cenaze sala'ları camilerden verilmektedir. Bu uygulamayla ölen kişiden herkesin haberi olmakta ve cenazesine katılma imkânı bulunmaktadır. Genellikle öğle ya da ikinci namazı sonrası köy ve kasaba camilerinde, şehirlerde ise belirlenen camilerde cenaze namazı kılınır. Teçhiz ve tekfini tamamlanan cenaze tabut içerisinde cami önüne getirilir, cami cemaati ve ölen kişinin yakınları vakit namazından sonra avluda saf tutarlar. Cenaze namazını kıldıracak görevli tüm cemaatten vefat eden kişi için helallik ister. Namaz kılındıktan sonra topluca mezarlığa gidilir. Cenaze mezara konulurken ve konulduktan sonra din görevlileri Kur'an-ı Kerim okurlar, sonunda dua yapılır ve tüm cemaat uygun bir yerde bekleyen ölü yakınlarına başsağlığı dileyerek mezarlıktan ayrılır. Komşular ve akrabalar cenaze evine ayrıca ziyaret yaparak başsağlığında bulunurlar. Cenaze törenleri dayanışmaya, kırgınlıkların giderilmesine, insanların kendilerini hesaba çekerek olgunlaşmalarına, iletişim kurmaya, toplumsal huzur ve barışın oluşmasına katkı sağlamaktadır (Önder, 2015:107). Cenaze törenleri ve işlemleri son dönemlerde belediye ve müftülüklerin işbirliği ile gerçekleştirilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı cenaze hizmetlerinin daha iyi yapılmasını sağlamak amacı ile *Cenaze Hizmetleri Rehberi* adında bir kitap yayınlamıştır (DİB, 2007:20/5,a,b; DİB Cenaze Hizmetleri Rehberi, 2008).

5-Sonuç

İletişim teknikleri günümüz dünyasında her faaliyet için gerekli hale gelmiştir. Ticaret, siyaset, eğitim ve irşad faaliyetlerinde başarının yolu muhataplarla sağlıklı bir iletişim kurmaktan geçmektedir. Camiler tarih boyunca ibadet

ve eğitim hizmetleri ile öne çıkmışlardır. Zamanla mektep ve medreselerin müstakil kurumlar olarak camiden ayrılmasına rağmen, camilerin yaygın eğitim konusundaki ağırlığı ve önemi devam etmektedir. Fiziki olarak şehirlerin merkezinde yer alan camiler, kültürel ve manevi açıdan da merkez olma özelliğini, toplumu şekillendirme misyonunu sürdürmektedir. Öyle görünüyor ki camilerin gelecekte de bu fonksiyonları devam edecektir. Gelişen ve değişen toplumun ihtiyaçlarına göre camilerdeki her türlü hizmetin, bu hizmeti sunanların da gelişmesi ve yenilenmesi gerekmektedir. Hatta camilerin fiziki anlamda da sunulan hizmetlere uygun olarak dizayn edilmesi ihtiyaç haline gelmiştir. Herhangi bir yaş sınırlaması olmadan, isteyen herkese, yılın her mevsiminde ibadet, eğitim, vaaz ve irşad hizmetinin sunulduğu camiler; toplum hayatının vazgeçilmez mekânlarıdır. Buralardaki vaaz, hutbe, mevlid, Kur'an kursları, teravîh, cenaze hizmetleri; kardeşlik, sevgi, saygı, Kur'an ve sağlıklı dini bilgi öğrenme, sosyalleşme, dini duyguları canlı tutma, iyiliklere yönlendirme, kötülüklerden sakındırma, iletişim ve rehberlik açısından önemli bir yere ve etkiye sahiptir. Rehberlik ve İletişim camilerde sunulan hizmetlerin hem öznesi hem de nesnesidir diyebiliriz.

Etkili bir iletişimde kaynak, ileti, kodlama, kanal, alıcı ve geri bildirim öğeleri ve bunların içerikleri önemlidir. Mesajı veren din görevlilerinin alan, öğretme, iletişim, genel kültür yeterliliklerine sahip olması, mesajı alan cemaatin ihtiyaçlarının ve kişilik özelliklerinin bilinmesi, kullanılan metodların yenilenmesi beklenen hedeflerin gerçekleşmesine katkı sağlayabilir. Camilerde sunulan hizmetlerin sadece cami içinde kalmayıp dışarıdaki vatandaşlara da ulaştırılması; kadınların, özürlülerin sunulan hizmetlerden daha etkin faydalanmasını sağlayacak çalışmalar yapılabilir. Günümüzde önem kazanan yetişkin din eğitiminin uygulama alanı camiler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle görevlilerin yetişkin din eğitiminin önemi, amacı ve metodlarını da bilmeleri gerekmektedir.

Hutbe yazmak, okumak bir yetenek ve uzmanlık işidir. Mahalli şartlar göz önünde bulundurularak bilim adamları ve bu konuda yetenekli başkanlık personeline hutbeler yazdırılabilir. Vaizlik mesleği de bazı yetenekler gerektiren bir meslektir. Güzel bir hitabet yeteneği, gönül dilini de kullanabilen, araştırma merakı, kendini sürekli yenileyebilme, yorum ve sentez yapabilme yeteneği olan kişiler seçilebilir; yapı-

lan vaazlar yetkililerce dinlenerek eksik yönleri düzeltilebilir. Muhatap kitlenin çok farklı yaş guruplarından oluşması, hizmeti sunan görevlilerin bu yaş guruplarının öğrenme özelliklerini bilmelerini gerekli kılmaktadır. Günümüzde din hizmeti çok farklı mekânlarda, farklı kitlelere, farklı görevlilerce sunulmaktadır. Bu durum hizmetin bir bütünlük içinde sunulmasını ve denetimini zorlaştırmaktadır. Yapılacak alan araştırmalarının sağlayacağı geri bildirimler, hem hizmeti sunanların yeterliliklerini, hem de sunulan hizmetlerin kalitesini arttırabilir.

BİBLİYOGRAFYA

- Altaş, N. (1995) *Camilerde Din Eğitimi Faaliyetleri ve İmam-Hatiplerin Yeterliliği*, Lisans Tezi, AÜİF, Ankara.
- Aşık, N. (2013). "Tebliğ ve İrşad Açısından Cami", *Cami Yazıları*, Ankara: DİB Yayınları.
- Aşıkoğlu, N.Y. (2004). "Vaizlerde Aranacak Temel Yeterlilikler Üzerine" , *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.VIII/2, s.17-24, Sivas.
- Aydın, M. (1995). "Günümüzde İrşad Hizmetlerinde Görülen Bazı Yanlışlıklar", *I.Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri C.I*, ss.426-433, Ankara: DİB Yayınları.
- Başkurt, İ. (2007). *Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları*, İstanbul: Dem Yayınları.
- Baydar, M.Ç. (1995). "Tebliğ İçin Araştırma İhtiyacı ve Dini İstatistikler", *1. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, Ankara: DİB Yayınları.
- Bilgin, B. (1995). *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara: Yeni Çizgi Yayınları.
- Bilgin, B. – Selçuk, M. (1997). *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Ankara: Gün Yayıncılık.
- Bilhan, S. (1996). *Eğitim Sosyolojisi*, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Buyrukçu, R. (1995). *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*, Ankara: TDV Yayınları.
- Cenaze Hizmetleri Rehberi*, (2008). Ankara: DİB Yayınları.
- Çekin, A. (1995). *Günümüzde Vaizlik ve 1992 Yılı Vaaz Risalelerinin İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara.
- Çelebi, A. (1976). *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, İstanbul: Damla Yayınevi.
- Çetin, A. (1998). *Hitabet ve İrşad*, Bursa: Akşa Yayınları.

- Çiçek, M.H. (2013). "Hutbelerde Yapısal Bir Değişiklik Önerisi", *Bingöl İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, ss.1-19, Bingöl 2013.
- Demirel, Ö. (2012). *Öğretim İlke ve Yöntemleri Öğretme Sanatı*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Demirkol, B. (1989). "Vaizlerin Ehliyetleri ve Mesleğe Yatkınlıkları Üzerine Deneysel Bir Çalışma", *AÜİF Dergisi*, S.31, Ankara.
- Deniz, Ü. (2002). *DİB'nin Yayınladığı Hutbelerdeki Hadislerin Tahriri ve Tahlili (1995-200 Yılları)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, FÜSBE, Elazığ.
- DİB 2014 Yılı İstatistikleri (2015). Ankara: DİB Yayınları.
- Dilci, T. (2015). *Eğitimin Mekansal Boyutu*, Kayseri: Geçit Yayınları.
- Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.VII, XXXXII, XVII, İstanbul: İsam Yayınları.
- Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler*, (2002). Ed: Cemal Tosun, AÜ Açıköğretim Fak. Yayını, Eskişehir.
- DİB 2013 Yılı İstatistikleri, (2014). Ankara: DİB Yayınları.
- DİB 2014 Yılı Yaz Kur'an Kursu İstatistikleri, (2015). Ankara: DİB Yayınları.
- Doğan, R. (1998). "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler", *Dini Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.2, Ankara.
- Doğan, R. (2012). "Yaygın Din Eğitiminin Neliği", *Din Eğitimi El Kitabı*, Ed: Recai Doğan-Remziye Ege, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ege, R. (2012). "Din Hizmetlerinde İletişim ve Rehberlik", *Din Eğitimi El Kitabı*, Ed: Recai Doğan-Remziye Ege, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Güner, A. (1994). "Asr-ı Saadette Mescit/Cami ve Fonksiyonları", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, Ed: Vecdi Akyüz, İstanbul: Beyan Yayınları..
- Gördük, Y. E. (2001). *Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, HÜSBE, Şanlıurfa.
- Hutbeler*, (1981). Ankara: DİB Yayınları.
- Kayadibi, F. (2000). *Yaygın Din Eğitiminde Cami ve Görevlileri*, Ankara: DİB Yayınları.
- Kazancı, A.L. (1984). *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, İstanbul: Marifet Yayınları.
- Kazıcı, Z. (1995). *Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, İstanbul: İFAV Yayınları.
- Keleş, E. (2013). "Camilerin Manevi Mimarları", *Cami Yazıları*, Ankara: DİB Yayınları.
- Keyifli, Ş. (2012). "Camilerde Din Eğitimi", *Din Eğitimi*, Ed: M. Köylü-N.Altaş, Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Koç, A. (2005). *Kur'an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik*, Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Koç, A. (2012). "Kur'an Kurslarında Din Eğitimi", *Din Eğitimi*, Ed: Mustafa Köylü-Nurullah Altaş, Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık..
- Korkmaz, M. (2012). "Kur'an Kurslarında Din Eğitimi", *Din Eğitimi El Kitabı*, Ed: R.Doğan-R.Ege, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kur'an'dan Öğütler*, (2010). Ankara: DİB Yayınları.
- Kürsüden Öğütler 52 Konuda Vaaz Örnekleri*, (2006). Ankara: DİB Yayınları.
- Minberden Öğütler*, (2008). Komisyon, Ankara: DİB Yayınları.
- Müslim, Ebu-l Hüseyin Müslim b. El Haccac, *Camiu's-Sahih*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Önkal, A. (1995). "İrşad Vasıtası Olarak Hutbe", *I.Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, Ankara: DİB Yayınları.
- Önder, M. (2004). "Yaygın Eğitimin Değişmez Mekânları Camiler", *Diyanet Aylık Dergi*, S.166, s.50-52, Ankara.
- Önder, M. (2005). "Camiler ve Toplum Hayatındaki Yeri", *Diyanet Avrupa Dergisi*, S.9 0, s.33-35, Ankara.
- Önder, M. (2012). "Milli Mücadele Yıllarında Atatürk, Dini Yayınlar ve Din Adamları", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.17/1, s.75-83, Elazığ.
- Önder, M. (2013). "İslam'ın İlk Yıllarında Kadın Eğitimi", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 13, S.1, ss.141-153, Bolu.
- Önder, M. (2009). *Yaz Kur'an Kurslarında Dini Öğretmek - Sorunlar Çözüm Önerileri*, Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Önder, M. (2015). "Camide Din Hizmetleri", *Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim*, Ed: Recai Doğan-Remziye Ege, s.101-131, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Örnek Vaaz Projeleri*, (2007). Ankara: DİB Yayın-

- ları .
- Özbek, A. (1995). "Günümüzde İrşad Görevi Yapacakların Eğitimi", *1.Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, C.I, ss.191-201; Ankara: DİB Yayınları.
- Özbek, A. (1995). *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Konya: Esra Yayınları.
- Suna, M. (1996). *Günümüz Cuma Hutbelerinin Toplumu Eğitimdeki Etkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, SÜSBE, Konya.
- Şentürk, L. (2010). *Örnek Vaazlar I-II*, Ankara: DİB Yayınları.
- Şentürk, L. -Yazıcı, S. (2009). *İslam İlmihali*, Ankara: DİB Yayınları.
- Tan, H. (1995). *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed, *Sünen*, (1981). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tosun, C. - Doğan, R. (2004). *Hitabet ve Mesleki Uygulama*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Tosun, C. (2000). "Eğitim Yöntemleri Işığında Vaazda Yöntem", *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, Ed: Mualla Selçuk, ss.69-85, İstanbul: MEB Yayınları.
- Tosun, C. (2003). "Yetişkin Din Eğitiminin Önemli Merkezi Cami", *Diyanet Aylık Dergi*, s.148, s.38, 39, Ankara.
- Tosun, C. (1997). "İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi", *AÜİF Dergisi*, C.XXXVI, ss.179-222, Ankara.
- Uludağ, S. (1984). *İslam'da İrşad*, İstanbul: Marifet Yayınları.
- Vaaz Kılavuzu, (2012). Haz: Yaşar Yiğit ve Arkadaşları, Ankara: DİB Yayınları.
- www2.diyamet.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/KuranKurslari.
- Yaşar, M. (1995). *Günümüz Cuma Hutbelerinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara.
- Yazıcıoğlu, M.S. (1999). "Cumhuriyetin 75. Yılında Din Eğitimi ve Geleceğimiz", *Din Eğitimi Sempozyomu Bildirileri*, Ankara: DİB Yayınları.
- Yılmaz, H. (2012). "Cami Eksenli Din Eğitimi", *Din Eğitimi El Kitabı*, Ed: R.Doğan, R.Ege, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yılmaz, H. (2005). *Camilerin Eğitim Fonksiyonu*, İstanbul: dem Yayınları.
- Yüksel, H. (2011). "İletişimin Tanımı ve Temel Bileşenleri", *Etkili İletişim*, Ed: Uğur Demiray, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Zengin, H.K. (2013). "Son Dönem Cumhuriyet Hutbelerinin İçerik Analizi-2003-2011 Yılları Arası", *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu*, (30 Mart-1 Nisan 2012) C.II, s.121-149, Ankara: DİB Yayınları.